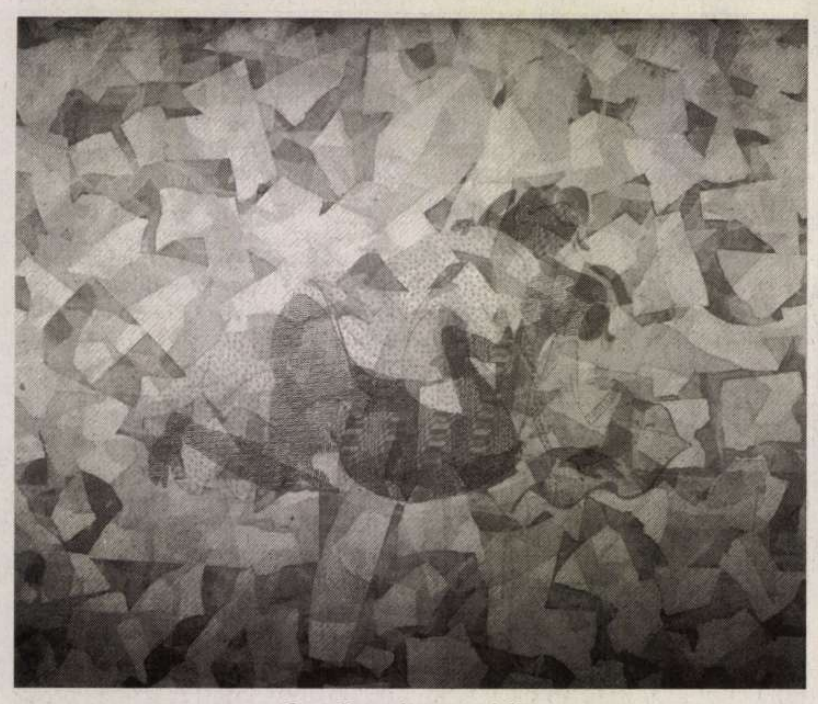

Sam Havadtoy munkája

Beney Zsuzsa

(1930. április 21. – 2006. július 12.)

Orvos vagy és költő, tüdőgyógyász és József Attila-kutató, tanár és anonim segítő.

Egyszerre kívánod és taszítod el magadtól a szeretetet. Indokolatlanul sértő vagy egyik nap, és őrülten nagyvonalúan segítesz a másikon. Sose lehet tudni, melyik Zs-hoz csönget be az ember, ahhoz, aki öt perc múlva már a fenébe kívánja, vagy ahhoz, aki széles örömmel veszi a látogatást. Ahhoz, aki szívesen mesél, vagy aki megszállottan hallgat. Nem állíthatom, hogy könnyű Veled.

Azt sem állítom, hogy az évek ringatják a gyerekkorodat, a háborút még valahogy átvészelitek, de nagyon is az életedre jellemzően, épp amikor visszakaphatnád a családodat, veszted végleg el. 1945-ben hal meg a papád szívrohamban. Ezt az emléket kék üvegben őrzöd.

Aztán orvos leszel, megházasodsz, gyereked lesz. A szülés mintha szétvetné a tested, annyira nehezen tudod útjára bocsátani azt a másik, belőled fakadó lényt. Nem mehetsz vissza a gyerek-tüdőosztályra, a tested még nem bírná. Aztán ez a kisfiú, a fiad, alig másfél évesen, két nap alatt rohan végleg innen el, át a Holdsarlóra?, nem tudom. Kis idő után a férjed is követi.

Mondjuk ennyit raknak bele a fiatalkori tragédiáidnak holtaranyra festett dióhéjába, aztán helyes kis vitorlát applikálnak rá, s útjára bocsátják. Kezdj vele, amit akarsz.

Engedelmeskedsz, próbálod megírni. Megpróbálod megírni a halált. Kezdetben nem megy nagyon könnyen, aztán egyre többet tudsz meg róla. Nézegeted, ízlelgeted, a kezedbe veszed, gurigatod, vizsgálgatod, hogyan esik rá a fény. Sőt, olykor gyönyörködsz benne, néha az az ember érzése, mintha túlságosan is tetszene neked, mintha ez a tetszés már nem evilági lenne, újra azt kell mondanom, nem könnyű Veled, olvasni sem könnyű Téged, Zs.

Mintha mindig a Túlparton járnál. Mintha mindig arra készülnél, hogy egyszer majd úgy olvasnak, mint aki Ott jár. Ez túl nagy súly, Zs., ezt nem egykönnyen veszi a hátára az ember.

„A kislány, aki kenyérre lépett" – fontos mese, sokat emlegetjük, Te is. Gőgjében rálépett, mert nem akarta kikerülni?, mert azt gondolta, neki még a kenyérre is szabad?, mert azt hitte, őt már annyi minden érte, hogy ráléphet?, nem emlékszem.

Egyébként a kislány a mese közepén elsüllyedt. E miatt a kenyér-dolog miatt. Vagy az is lehet, hogy másért. Tán mert nem volt könnyű. Vagy teljesen függetlenül mindentől. Csak úgy. Az Isten játékos kedvében elsüllyesztette.

De hagyjuk az elmerülő kislányt. Évtizedeket töltesz el a felnőtt-tüdőgyógyászatban, Mme Chauchat-k során látsz át. Aztán köpenyt cserélsz, leveted a fehéret, behúzod a rendelő ajtaját, s pályát cserélsz, ahogy addig minden erőddel gyógyítani próbáltál, úgy veted bele magad a tanításba, egyetemi címeket és rangokat szerzel, Pécsett, Miskolcon és a Pázmányon tanítasz, olyan szenvedéllyel készülsz az óráidra, mintha azokkal is orvosolni tudnál valamit. Életfontosságú számodra József Attila, Radnóti, Celan, Weöres, Pilinszky minden sora, de nem a sorokat akarod átadni, hanem azt, hogy mindez a hallgatóidnak is lételemük legyen. A levegőjük. Ez áramoljon a tüdejükbe. Mind a 80-100 négyzetméter tüdőfelületre. Hogy hulljon bár a sötét, ne féljenek. Hogy csakazértis előbbek legyenek a teljes égboltnál. Ezért beszélsz nekik forgóról, kenyérről és könyvről, újságról, versről, mindegy, mikor mi nehezebb.

Szerinted nem baj, ha nehéz. Sőt. Csak az utóbbi két évben vagy hajlandó elfogadni bármit, ami könnyebb. Egy közeli barátodtól megtanulsz nevetni, örülni, ajándékoktól mosolyogni. Új elem az életedben. Megtanulod becsülni a nem súlyosat is.

De közben készülsz a szerinted legfontosabb megmérettetésre. Előadásokat akarsz tartani a holokausztról. Úgy készülsz minden órádra, mintha hétről hétre újabb és újabb (régibb és régibb) halottakat támaszthatnál fel vele. Mintha nagymamák, nagypapák, tantik és háromévesen elpusztított gyerekek támadhatnának fel ettől. S euforikus vagy a ténytől, hogy mindezt a katolikus egyetemen teheted, mintha hinnéd, hogy ettől ezentúl majd zsidók és keresztények megbékélnek, meghívják egymást, hogy együtt hallgassák hol szomorúan, hol emelkedetten a sófárok és a harangok súlyos játékait.

Mikor kedden, július 11-én találkoztunk, mutattál egy fényképet, egy férfi volt rajta, mindkét szemén gézlapocska. Elképzelésem nem volt, miért van az az izé a szemén. Rémesen jól mulattál rajta: „Nem látod, hogy halott?" Nem láttam. Egyébként még mindig nem világos az sem, mit is csináltál Te a rákövetkező napon. De ez most nem is érdekes. Lényeg, hogy a Vigília Kiadónál heteken belül megjelenik az esszéköteted. Meg hogy nehezedre esik megszerkeszteni a készülőben levő tanulmánykötetet. Ezt értem. Meg hogy az összegyűjtendő verseskötetedhez még akarsz írni két verset, de most már nem baj, ha nem lesznek „olyanok". Mert milyenek lesznek? Ez speciel nem elég világos.

Weöres Sándor mutatta be az első verseidet, bocsáss meg, de némi könnyedséget átvehetnél tőle. Némi könnyed magyarázatot szeretnék.

„Az illó tünemény / a múló lét most merül önmagába" – ezt megint nem értem. Milyen lét? Hová merül? Azt mondtad, egy ponton megmagyarázódik és értelmet nyer majd, az összegzéskor érthetővé válik minden. Bocsáss meg, de változatlanul nem értem. Nyilván rosszul összegeztem. Máshonnan vagy másképp kell néznem? Nincs, de nem is volt a neveden ékezet, de azért én szerdán visszaadom Neked a Shelley-kötetet.

Ambrus Judit

GYÖRGY PÉTER:

Múzeumkritika

Wosinszky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd

„Ami a provinciális múzeumokat illeti, azok majd mind nélkülözik a rendszert s nagyobbára a vak esetnek szüleményei. Valamely műkedvelő hazafi meghal s gyűjteményét, melyet egyéni ízlése szerint alakított, szülővárosának hagyja, mely közönségesen csak nagy nehezen tud ennek helyet és szekrényeket szerezni, míg találkozik ismét valamely lelkes polgár, ki képes a közönség érdekét a múzeum ügyében felkölteni s gyarapodását egy időre biztosítani."

(Pulszky Ferenc: *A múzeumokról.* In: *Kisebb dolgozatai.* Budapest. MTA, 1914. 237. o.)

A vidéki múzeumok egy olyan korszak kulturális tereinek részeként jöttek létre, amely mára végképp lezárult. A XIX. század második felében a „tér és az idő nemzetiesítés"-ének[1] nevében országszerte sorra jöttek létre a helyi gyűjtemények, sokszor esetlegesen, de végül mindig egy irányba mutatva. A történeti közösség élményét megyéről megyére, kisvárosról kisvárosra újra el kellett mesélni, amint a Magyarországon oly fontos kulturális mintát jelentő Németországban is párhuzamosan alakult a Vaterland és a Heimat kultusza.[2] Az évezredes-évszázados genealógiából adódó, feltételezett s óhajtott képzeletbeli közösség kézzelfoghatóvá tételére, dokumentálására, meggyőző bemutatására alkalmas módszerek közé tartozott az archeológia, amely a nemzeti érzés megerősítése mellett a tudományos igényű kronológia megteremtésének eszköze is volt.[3] Országszerte sorra jöttek létre a régészeti egyesületek, megkezdődött az ipar- és népművészeti emlékek gyűjtése, tehát a múzeumok *nélkül* a megannyi gyűjtemény sorsa bizonytalan maradt volna.

Tolna megyében a kiváló régész, katolikus pap Wosinszy Mór[4] harcolta ki a múzeumot, amelyet Schickedanz Albert és Herzog Fülöp tervezett. Az 1901-ben átadott neoreneszánsz palota tömbjére ma is joggal büszkék a lokálpatrióták, mert a Szépművészeti Múzeum és a Műcsarnok tervezői ez alkalommal is rutinról s kifinomult arányérzékről tettek tanúbizonyságot. A múzeum nagy belmagasságú belső terei egykor alkalmasak voltak az akkortájt divatos, raktárszerűen elrendezett, üvegszekrényekbe zsúfolt tárgyak ezreinek bemutatására. A magas, tágas terekben elhelyezett tárlók teremtette múzeumi élmény általánosan elterjedt volt a XIX. század második felében. Az épület elkülönültsége, illetve a belső térformálás ma már nyilván számos problémát okoz a múzeumnak. Külső képe megbonthatatlan, azaz a múzeum bővítése lehetetlen, s a század elején kialakított gyűjteményi és bemutatási rend ma már csupán a múzeumtörténet elhalványuló emléke. Így az egykoron megfelelő termek csak nehezen adaptálhatóak a XX–XXI. századi kiállítások tematikájához, különösen pedig bemutatási elveihez. Ez a probléma persze nem egyedi, szerte a világon számtalan múzeum kell hogy folyamatosan újradefiniálja viszonyát az épületéhez, s annak elsüllyedő, láthatatlanná váló, majd ismét felszínre törő történetéhez. Nyilván vannak korszakok, amikor a múzeumépület valóban csupán kényszerű kerete a róla tudomást sem vevő, változó kiállításoknak, s vannak olyan periódusok, amikor a történetiség kérdésére való reflexió értelemszerűen kiterjed az épülettel való viszony reprezentációjára is.

A múzeum mai állapota pontosan ennek a kettősségnek a nyomait viseli magán. A földszinten a *Tolnai táj évezredei* című kiállítás látható, amely az őskortól a honfoglalásig foglalja össze a hely történelmét. Úgy tűnik, hogy ezekben a termekben hosszú évtizedek óta minden változatlan, épp annyi ideje, amikor a bemutatás körülményei, tehát szegényessége, vagy épp az egyes elemek idegensége a lelletek elé tolakszik. Nehéz megmondani, hogy mikor jön el az a pillanat, amikor a kiállítás és a múzeum közötti összhang megbomlik, s a látogatónak az a kényelmetlen érzése támad, hogy egy elfelejtett helyen jár. Talán nem tévedek, ha azt hiszem, hogy a „visual display", tehát a múzeumi prezentáció elvei és állapota a kulcskérdés. Ha a tárlók részben eredetiek, tehát egyidősek a múzeummal vagy annak korai korszakával, akkor ma már a múzeumtörténet tanúságaként látjuk azokat. (Ha valaki például a bécsi Naturhistorisches Museumban jár, akkor hamar felismerheti ezt a kettősséget. A hatalmas tárlókba összezsúfolt, szorosan egymás mellett álldogáló kitömött, üvegszemű emlősök látványának végtelen melankóliája nyilván bemutatásuk mikéntjéből ered, abból, amikor hirtelen felismerjük, hogy a mi aktuális percepciónk is majd épp ilyen könnyen tűnik el. Az időtlennek tűnő múzeumokban a romlékonyság jelei különösen feltűnőek.)

Az első emelet két állandó s egy ideiglenes kiállításnak ad otthont. A folyosó hosszán a *Megelevenedett képek – egy kisváros a századfordulón* című 1996-ban készült tárlat látható, mellette pedig az *Örökségünk: Tolna megye évszázadai* közelmúltban átadott négy terme. Az utóbbi 1848-ig mutatja be a megye kultúr- és társadalomtörténetét. Az emeleti termek sokkal jobb állapotban vannak, mint a földszintiek, de nyilvánvaló, hogy nem a múzeum akaratáról, hanem pénzügyi lehetőségeiről van szó. Sokkal fontosabb, hogy a pénzhiány az, ami megakadályozza a múzeumot abban, hogy tovább folytassa, tehát a közelmúltig elhozza az *Örökségünk*-kiállítást. Így ugyanis a tolnai-szekszárdi társadalom története a boldog millenniumi békével ér véget. S ez az „Alte Schöne Zeit" hangulat, ami jelenleg a kiállítások végösszege, mégiscsak kínos ellentétben van a valósággal. Szekszárd története nem ért véget a boldog álmokkal. Más kérdés, hogy például a Wien Museum *állandó* kiállítása is a szecessziós Bécs felidézésével ér véget. Se Anschluss, se II. világháború, se hidegháború.

Mindez azonban nem pusztán elvi kérdés. Hogy az 1996-ban készült kiállításon bemutatott Szekszárd álomszerű történelme milyen távol került a mai társadalmi s kulturális tértől, azt mi sem bizonyítja ékesebben, mint a múzeum közvetlen környezete. Ahol épp azt lehet látni, ami *azóta történt.* A főbejárattól jobbra, bokrokkal elfedve, felejtésre ítélve, de mégis ott látható Makrisz Agamnenon tanácsköztársasági emlékműve. A szobor még épen, de a működő táblák már leverve, s pontosan érzékelhető, hogy sem a múzeum, sem a város nem tud mit kezdeni azzal. A múzeum mögött pedig ott van a Gemenc szálló hatvanas évekbeli modernséget reprezentáló épülete, illetve a Művészetek Háza. Pontosabban az 1897-ben Johann Petschnik által tervezett zsinagóga, amelyet aztán 1984-ben Kerényi József tervei alapján alakítottak át kulturális intézménnyé. Azaz ott látható a múzeum körül Trianon, illetve az azt követő Tanácsköztársaság, aztán a holokauszt, végül az államszocializmus története. Mindez arra vezet, hogy ami *bent* látható, az sokkal inkább egyfajta depolitizált örökségfogalommal hozható összefüggésbe, semmint annak a társadalomnak a történetével, amelyben a látogatók egyébként élnek. Jó lenne azt látni s hinni, hogy a múzeum folytathatja-folytatja a társadalomtörténetileg érvényes, téri elbeszéléssé formált kiállítást, amely majd párbeszédet teremthet az épület közvetlen építészeti környezete, azaz a jelenlegi kulturális tér kontextusa és a megőrzött hagyományok között. Mert ha nem akarjuk, hogy egy múzeum elszigetelődjön attól a kortól, amelyben látogatói élnek, akkor folyamatosan újra kell építenünk azokat a láthatatlan hidakat, amelyek az egykori kulturális tér és a mi időnk között húzódnak. Azaz: a helyi múzeumoknak részesedniük kell a trauma és konfliktusok történelméből is, hacsak nem akarnak maguk is muzealizálódni. Ide tartozik az is, hogy míg a múzeum például érzékelhető tudatossággal és gondossággal reprezentálja a különféle vallási és etnikai közösségeket, illetve a kiállítás rendezőinek van figyelmük a nemi szerepek történeti alakulásának, jelentésváltozásának érzékeltetésére is, addig a roma lakosság jelenléte mintha láthatatlan maradt volna.

A jelenkortól való távolságtartást, ugyanezt a múzeumi félálomjelleget erősítik a Megyeházi Kiállítóhelyen, tehát a Pollack Mihály tervezte épületben berendezett enterieurök, amelyek a XIX. század első felének felső- és középosztálybeli világát idézik fel a bútorok és képek összeállításán keresztül. A „Period Room"-ok világszerte sikerrel alkalmazott eljárások, hiszen ki ne szeretné azt képzelni, hogy olyan térbe lép be, amelyen ki-ki megérezheti, milyen is volt egykor az élet errefelé. Jómagam ugyan némi szkepszissel viszonyulok ennek az eljárásnak mind kreativitását, mind hitelességhez való viszonyát illetően, de azt készséggel elfogadom, hogy az itt látható termek teljes mértékben megfelelnek a műfaj íratlan szabályainak. Mindez azért is figyelemre méltó, mert mintha Szekszárd jeleskedne az ehhez hasonló rekonstrukciókban: a nagy emberek otthonainak bemutatására szolgáló terekben. Mindez nyilván a Babits szülőházában berendezett emlékmúzeummal függ össze. Ahova aztán odakerült, a családi és szellemi rokonság okán, Dienes Valéria emlékszobája. Majd legutóbb egy ajtóval odébb Baka Istváné. A Babits-ház melletti épületben pedig az ugyancsak Szekszárdon született Mészöly Miklós budapesti, Városmajor utcai szobáinak bútorait és tárgyait állították ki, egy olyan épületben, ahol ő soha nem élt. Most ott van hát a Babits-házban Baka szemüvege egy pipa mellett. Egy szobainason Mészöly piroskockás inge lóg, alatta egy szürke nadrág és egy papucs. Nyilván Baka is, Mészöly is jártak a Babits-házban, mint látogatók. De hát egyikük sem élt ott. A tanulság nyilvánvaló: az eredetiség és a hely szellemének kérdése a nagy emberek múzeuma esetében sem elválasztható egymástól. Ha Baka például soha nem *élt* abban a szobában, ahol tárgyai veszik körül a relikviák látványában hívőt, akkor a zarándoklat nem érheti el a célját. Az ilyen helyeken a hajdan ott élő személyiség hiánya az, ami a múzeumi élmény, a megrendültség alapja. (Próbáljuk meg elképzelni a bécsi Freud Múzeumot két házzal feljebb.) A tárgyakkal teli üres térben hirtelen megérezzük, hogy az az ember, akit szerettünk, valaha épp itt állt. Ha mindez csak kínos kreáció, akkor csupán a papucs, a vöröskockás ing és a szemüveg rémítő árvasága marad. A kísértetek az eredeti színhelyeket kedvelik.

[1] *Vö. Takáts József:* A tér és az idő nemzetiesítése és az irodalmi kultuszok. *In.* Regio, *2004/3 71–82. o.*

[2] *Celia Applegate:* A Nation of Provincials. The German idea of Heimat. *University of California Press, 1990.*

[3] *Alain Schnapp:* The Discovery of the Past. The Origins of Archaeology. *British Museum Press, 1996.*

[4] *Wosinszky Mór:* „...a jeles pap, a kitűnő férfiú, a nagy tudós..." 1854–1907. *Wosinszky Mór Megyei Múzeum, Szekszárd, 2005. Szerkesztette Gaál Attila.*